

Лидија Р. Томић¹
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет

СВЕТИ САВА У КЊИЖЕВНОМ ХОРИЗОНТУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Апстракт: Дванаест есеја Милоша Црњанског о Светом Сави обједињава лик средњовјековног принца, српског просвјетитеља и светитеља. Есејистичко виђење Светог Саве говори о доминантним упориштима једне биографије засноване на земаљској и надземаљској суштини Савиног пута. Међутим, есеји Милоша Црњанског истовремено су поетска визија српске и словенске средњовјековне државе, духовности и националног одређења. Црњански иде у хронотоп православног идентитета и развоја, чији је носилац и симбол Свети Сава.

Кључне ријечи: Свети Сава, есеј, запис, историја, легенда, портрет јунака, ауторски портрет.

Есеји о Светом Сави Милоша Црњанског могу се типолошки разложити у два правца. Једним се обликују текстови с историјском садржином, а другим – текстови с доминантним ауторским доживљајем изабраног предмета казивања. Црњански пише о Немањићима и о словенској традицији претхришћанског доба. Полазећи од става да „са династијом Немањића започиње државна историја средњовековне Србије”, Црњански говори о њеном настајању, имајући у виду да је „примање хришћанства” значило улазак у нову религију и ново доба (2008: 7). Из тог одређења он се враћа у вријеме Словена, вјерујући да је словенска култура у коријену српске духовне традиције. Црњански говори о неправедној карактеризацији словенских племена коју су Словенима дали „германски и романски хроничари, и црквени, као и летописци Византа”, о „варварству” Словена у вријеме „хунских најезди”, о квалификацијама „дивљег” народа. Он проблематизује овај мотив, наводи и цитира дијелове текста Јована Ефеског (584) у којем се Словени квалификују особинама дивљаштва, социјал-

ног стања и вјештине ратовања². Негативне карактеристике словенског народа јављају се и у другим изворима: „Срби су дивљи и разбојнички – каже један од хроничара крсташких...” – „То је необуздан и необразован народ – пише, у исто доба, Вилхелм Тирски” (2008: 17). Тој мрачној слици Црњански супротставља семантику „светлости”, коју су Словени, као „светли траг”, унијели у „културну историју човечанства”. Основна идеја словенске предисторије тиче се духовне историје словенских вриједности. Оне су дио „северне *културе* словенске” (2008: 9) и њене традиције – „словенске митологије, народне уметности, песме” (2008: 9). Црњански види сјај „народних обичаја”, „мир и радиност” словенског народа, без особина „рушења и крволочности, етичке бруталности и мизерије”. Црњански говори о духовности Словена, о „веселости њине нарави”, осјећању за правду, вјештинама у „рибању”, пчеларству. У поређењу с особинама „високо културних народа”, он пише о изазовима ратовања који опредјељују на борбу, отпор и побуну. Црњански се позива на мисао историчара о словенској непокорности³ и националној виталности словенског духа у Србима. Ту, на пресеку предања и историје, отвара се „словенска душа”, у чијем видокругу траје и наставља се словенско „биће народа”.

Црњански развија тему њемачког, латинског, византијског и грчког утицаја на словенски свијет. На мапи утицаја помиње „бискупије Скадра, Бара, Будве и Улциња”, преко којих „утиче и латинска култура” (2008: 13). Он пише о развоју српске писмености, о Бирилу и Методију, Грцима и њиховом познавању словенског бића и језика. За Црњанског словенски језик био је језик чијом примјеном у богослужењу настаје „права, народна и словенска, културна епоха”. Њу је, недуго потом, раздијелио однос западне цркве према „варварском језику” („Да су *католици* *глагољаш* победили, једна би црква свакако била задобила и западне наше и источне крајеве и српска и хрватска средњовековна просвета стопила би се била у једно”, 2008: 15). У односу на идеју јединства, Црњански у есеју „Родитељи Светог Саве” тематизује „распре, између Рима и Византа”, вјерујући да су оне, као и раскол хришћанске цркве, „једна од најдубљих несрећа што задесише човечанство, а свакако највећа у Европи” (2008: 21). Нарушавање јединства хришћанске цркве у складу је с пјесниковим

² „Станују, седе и почивају у римским провинцијама, без брига и страха, пљачкајући, убијајући, палећи, богати сребром и златом, ергелама коња и силним оружјем, научивши да ратују као и Римљани” (2008: 8).

³ „Који је од људи – вели историчар Меандар да су њини изасланици рекли – које греју сунчеви зраци, тако створен, да би могао нашу моћ потчинити себи? Ми смо свикли да владамо другима, а не да други владају над нама” (2008: 10).

доживљајем разлика у хришћанској подјели, коју, и на балканском простору, сматра „нашом најдубљом народном несрећом”.

Црњански се окреће простору српских земаља, гдје је „животом и радом Светог Саве и Немањића” створена српска традиција и просвјета. И док говори о трагици разлике и „тог пропуштеног просветног момента у нашој прошлости”, судбоносно важног за хипотетички наведену идеју јединства, Црњански се окреће династији Немањић. Негативна слика Срба траје до времена Немањића и Светог Саве. Ријечима да су „Срби дивљи и разбојнички”, „необразовани”, из казивања крсташких хроничара и историчара, супротстављен је став Црњанског да „за време Немањића, средњовековна Србија, и по просвећености својој, може да се пореди са другим, срећнијим државама европским” (2008: 17). Свјестан историјских токова, аутор развија лик владара, „грозног ратника који скупља земље и племена, сједињује их и обуздава”, и лик државника који „не губи своју словенску душу”. Величина Немањине снаге огледа се у државништву које не престаје да сања и остварује идеал чистог живота („Његова држава, силином којом само Словен уме да сањари и сања, лебди му пред очима и кад је водан, као варварин и роб, цариградским улицама. Виши главом од својих савременика, он је виши од њих и духом”, 2008: 17). Земаљски ход Стефана Немање слика „великог жупана”, који „и сад још светли из таме као дивна, наша, балканска, манастирска фреска” (2008: 17). Она освјетљава одлазак Немање на Свету Гору, „код сина” („Поглед Немањића, тако стишава два огромна таласа што се црни, у Средњем веку, склапају над главама нашег народа”, 2008: 18), као и значење свјетлости у теми просвјешћивања и писмености.

Документовање историјске истине поетским визијама јунака говори о помјерању граница есеја. Аутор позиционира ликове Немањића, Светог Симеона и Светог Саве, према историјским и литерарним изворима, али се ауторова мисао о њима развија у односу на субјективну реконструкцију ових ликова. Есејистички начин казивања мотивише интелектуалну и емоционалну перспективу казивања, чија је сврха да се институционална равна историјске прошлости уведе у ауторов став о личностима српске средњовјековне традиције. Стефан Немања и Растко Немањић или Свети Симеон и Свети Сава, разликују се према овоземаљском позиву из којег Црњански изводи симболичну путању вишег смисла. Он говори о митској предодређености Савине борбе, о традицији словенске тежње за испуњењем, која се, у Савином случају, тиче особености Савиног пута за стварањем српске цркве и очувањем народног бића. У центру ауторове пажње јесу садржаји Немањиног и Савиног живота, Савин пут и Немањин живот, од чијих животописа полази. Позивање Црњан-

ског на цитате о Светом Симеону и Светом Сави уводи прототекст и подтекст средњовјековних житија у дијалог историјских, политичких и националних садржаја. Из њих израста књижевна визија српске културе и цивилизације. Синхронизација средњовјековне државе и улоге ликова у њима говори о томе да је Црњански, избором Светог Саве, симболизовао централну фигуру духовног наслеђа, определијељену значењем оног што је непролазно у његовом дјелу и имену. Светосавље је српски пут, у непосредном и пренесеном значењу једне историје и идеје, која се наставља и траје у теми Срба и духовној традицији српског народа.

Дијалог Црњанског с историјском прошлошћу средњовјековне српске државе омогућио је аутору да духом поетски разуђене наратије споји експресионистички активизам збивања и легенду „Саве просветитеља”. Црњански полази од митске слике јунака, засноване на усменој традицији у обликовању ликова. За Немању је карактеристична етимологија имена („Његово име има пун, мистичан, средњовековни сјај, оно је библијско: Нааман”, 2008: 19), а за Саву – „савез са Богом”. Карактеристична је и предисторија њиховог пута. Рођење Светог Саве Црњански везује за „наслеђе меланхолије коју је Немања морао носити у себи, онда када му се најмлађи син зачео” (2008: 34). Меланхолија је у вези с чежњом за цјелином постојања. А она се тиче рођења дјетета, које ће, како каже средњовјековно житије у цитату који наводи аутор, бити „утеха душе наше и наследник државе наше и жезао старости наше, на чијој ћемо руци, легавши, починути” (2008: 34). Мотив рођења карактерише двојство „најмлађег”, али и „најчувенијег међу првим Немањићима”. Карактеризација љубави према књизи, посту и молитви усмјерава Савин лик у одређеном правцу, у правцу љубави према обоженој суштини егзистенције. И Немањина борба с браћом и противницима одређена је помоћу Светог Ђорђа, што значи да Црњански у присуству божанске суштине њиховог пута види свјетлост и прије формирања Немањине државе. Доба прије Немање Црњански назива „тамном фреском” коју је Немања просвијетлио стварањем државе, а тим и слободне земље. Митски и литерарни аспект полифоне структуре текстова – од житија и историјских извора до византијских свједочанстава и хроника, говоре о распрострањености извора који свједоче о животу јунака. Од цариградског тамновања до повратка у „земљу планинску”, отварају се перспективе Немањиног и туђег простора „свечаности и раскоши, науке и писмена” (2008: 23). Отвара се промјенљива судбина владара и истина о историјским промјенама као парадигми историјског тренутка у историји владара. Смјењивање епоха прати хронологија догађаја и она се, у Немањиним случајима, тиче

политике односа с Византијом и Угарском. Рат с Византијом метафорички се пореди с митолошком снагом Немањине непокорности („Над провалијама испод Проклетија и на планинама Копаоника, при рађању сунца, неман се тада, понова, дизала”, 2008: 24). Та „неман” из етимологије имена семантички се везује с одбраном територија од византијске власти, с једне, и од Грка, с друге стране („Истреби грчко име, да се никако не помиње име њихово у тој области”, 2008: 24).

Црњански описује сусрет Немање и Фридриха Барбаросе, обрте историје и тајновитих процеса у спољашњој и унутрашњој слици државних, ратних и породичних тема. Посебно мјесто у њима има тема богумилства, коју Црњански, под окриљем једног од „најтамнијих питања” Немањиног сукоба с њима, конкретизује особинама њиховог статуса и утицаја на народ. Црњански вјерује да јерес у овом случају има народно име, да се „негде у души народној” очувао дух „оне велике, светске жеђи за дубином душе и победом над телом која је дахтала у измученој Азији, не само на обалама сирским, не само у лелеку Манихејаца и Гностика, него и свих других мистика, отпадника од раскошног, залудног и празног хришћанског сјаја цариградске и римске цркве тог доба” (2008: 28). Црњански види исконску потребу душе за екстазом својих садржаја, што је, у експресионистичком испољавању душе, дало предност слободи побуне. И за „истребљење” богумила аутор у обрачуна види „лик немани” у одбрани феудалне државе. Он користи западне изворе (папске повеље) који свједоче постојање богумилских богомоља и монаха у „шареном, народном оделу, који не поштују свеце и носе само народна имена, као Љубен, Прибиша, Радош” (2008: 29). У Босни су бранили „словенство”, али и Христа, што, вјерује Црњански, Немања није видео из страха да не угрозе државу коју је створио. Црњански богумилство зове „словенским, духовним полетом”, који се види „кроз ту босанску и рашку прошлост и кроз ту страшну казну Немање” (2008: 31).

Начин на који Црњански разумије горко и крваво искуство „вечно немирног Балкана” у вези је с потпуно супротним вриједностима стварања „величанствених појава средњовековних ктитора, владара просветитеља и светитеља, чије руке допиру до Сирије и Синаја, дижући болнице и оставив траг једне светле, средњовековне српске културе” (2008: 36). Немањин пут је спојио крајности борбе и смираја, из којих је Растково одрицање од световног живота предодредило и Немањино одрицање од престола. Немања отац претходи Немањи сину, а син, и по богопозвању, Немањиној вјери у јеванђелско свједочење Христа.

Лик Светог Саве у есејима Милоша Црњанског спаја токове времена, покрете и односе предака и потомака. Историјску перспективу Савине биографије Црњански конкретизује афинитетом аутора према личности првог интелектуалца и ствараоца, првог модерног човјека, с визијом националног и духовног симбола српског народа. Теолошка перспектива Савиног портрета у функцији је Савине мисије вишег смисла постојања. Виђење „младог принца” у „обноћном стајању”, „у заносу и медитацији”, као и у стању „аскетског размислања и мучења”, означено је трансформацијом лика из обичног у „прави живот” (2008: 41). Црњански говори о духовном животу, изван пропадљиве тјелесности и пролазности. Ријеч је о идеалу душе, о одуховљеној енергији постојања у „ћутању и усамљености”, у одрицању и подвизању. Пут Светог Саве јесте пут „божјег човека” који је, као и отац, „презрео земаљско богатство као нестално и нестварно”. Одлазак из једног у други свијет за Црњанског је „неки дубоки занос тек недавно истински примљеног хришћанства, који је био обузео породицу рашких владара” (2008: 47). Мотив заноса варира пут „крвавог самодршца и страшног владара”, пут „смиреног” старца и пут Савиног духовног узрастања. Једном ријечју, занос је синоним одбране и молитве, у исто вријеме, начин којим се ослобађа и брани визија другачијег свијета. Симболизација Хиландара саборно говори о настајању црквене аутономије. У интеракцији мисли Црњанског и средњовјековних животописаца, настаје „светла легенда” стваралачке енергије оца и сина. За разлику од изречених квалификација Немањина дјела („подизао цркве као теократа, а гонио јеретике као да је био инквизитор”), Црњански говори о одбрани традиције коју отац преноси сину. Став аутора да је „за Саву отац могао с правом да служи као светао пример” (2008: 53), ослања се на мисао да се у Немањиној борби с туђином и богумилима садржи побуна и отпор. Они се сједињују у Савиној духовној побуни, спасоносној у непролазној суштини постојања.

Тематску разноврсност есеја о Светом Сави обједињава паралелизам овоземаљског и небеског постојања. Црњански есејистички развија пут сазнања вјечног живота. Аутор говори о историјским токовима на малом простору и широко отвореном духовном сагласју националног и духовног подвига. Увјерење Црњанског да је пут Саве Немањића отјелотворење Немањиног подвига отвара и тему „завичаја у нашој књижевности” (Витошевић 1972: 28). Завичај је у овом случају духовна категорија сасвим конкретизованог простора српске земље. Завичај је обједињавајући простор различитих збивања и тежњи којима Црњански опредјељује традицију династичких сукоба, страних интереса и унутрашњих сукоба. Свети Сава је миритељ завађене браће, свједок „страшних

страдања”, „велике глади”. Црњански евоцира слику глади из Доментијановог и Теодосијевог житија, „ужас” политичких прилика, крсташких ратова, „безакоња”. Средњовјековном добу Црњански даје ауру модерних времена, јер се у ломовима државних и просвјетитељских тема проналази „дубљи садржај” стварања једне земље и цркве. Црњански открива велике распоне егзистенцијалних тема у оквиру портрета Светог Саве⁴, али се они приповједачки везују у контексту главних ликова његових есеја. Учешће и утицај ликова у политичким и историјским збивањима говори о њима самима, али и о питањима српске земље и традиције. Есеји о Светом Сави говоре и о његовом немирењу с братовим политичким одлукама („По житију које је писао Теодосије, јасно је да Сава у питању венецијанске политичке оријентације и окриља римске цркве, није мислио као Стефан”, Црњански 2008: 76). Вјерност свом путу означена је метафорички („Сава је био загладан само у душу своју и планине балканске, у којима се дизаху манастири и испосничке ћелије”, 2008: 76) и наративно, симболички, путем на Атос, гдје се симболички потврђује Савин пут.

У текстовима о Светом Сави на тај начин остварена је кохезија историјске истине и приче. Есејистичка мисао о Савином путу укључује судар свјетова, реакције ликова, историјске обрте, какав прави Стефан Првовјенчани. Есеји симболизују духовност једне земље која носи величину Савиног подвига. Црњански има у виду интерес страних земаља према Немањићима и Србији, династичке односе с народима и владарима. У свему томе Свети Сава има свијест о свом путу и путу српског народа, а Црњански – о цивилизацијским достигнућима под Савиним именом. Стога Црњански говори о Савиној истрајности, али и о патњи, којом конкретизује Савину тугу („Сава је са горчином остарелог човека морао увидети да се све што човек својим умом и руком својом састави, расипа, доцније, као прах”, 2008: 90). Црњански види истину „богочовека”, страдања и жртвовања. Његови есеји су једна врста писаног ходочашћа у теми духовног живота. Црњанског Савин пут, такође, подсјећа на „средњовековни, хришћански роман”, различит од доба „раскошног столећа које беше предзнак Ренесанса” (2008: 92). Тип средњовјековног, хришћанског романа карактерише лик у борби за „људску правду и социјални ред”. Ту особину има Свети Сава, с идејом да својим путем просвјетљује све којима ни ријеч ни дјело нијесу били довољна поука.

⁴ „Средњовековна просвета Србије”, „Родитељи Светог Саве”, „Младост Светог Саве”, „Немања у Светој гори”, „Повратак Св. Саве у отачаство”, „Свети Сава као државник”, „Одлазак Светог Саве из Србије”, „Смрт Светог Саве”, „Свети Сава”, „Спаливање моштију Светог Саве” и „Свети Сава Станоја Станојевића”.

Савин други одлазак у Јерусалим био је пут обожења и појава надземаљске свјетлости у лику светитеља (Сава је „у сили свемоћи великих цркава, манастира, епископа, личио на појаву која више није била, ни сродна њима, ни земаљска”, 2008: 97). Савин земаљски живот омогућио је аутору да у односу на биографске чињенице оспоји божанску слику „оријенталског владоца” („Тако љубазан Хришћанин, пре овога, није нам никад дошао, него нам је, по истини, ово човек Божји”, 2008: 99).

Есеји Милоша Црњанског развијају тему душе, поетски испољену религијом Савиног заноса и вјере у божанске просторе до којих допире. Из тих простора обједињава се Савин земаљски пут, као и путеви паганских и хришћанских времена. Док одриче тезу да су Словени „варвари међу варварима”, Црњански вјерује да је митолошка прошлост истовремено и „древна прошлост” српског народа. Она је у дубини народног живота, у словенској суштини примљеног хришћанства, у којем Црњански види „духовни свет” паганских обичаја. У њима се, у обредима и пјесмама, не налази тема словенског варварства, већ слободе и екстатичности која показује „свест о сунцу и звездама”, „чистоту етичких закона” и „уметничке вредности... игара, везова, тканина”, „рукотворина”, као и „мистику оргија, певања, чарања”. Црњански говори о „души Словена”, о средишту видљивог и невидљивог, о везама „бившег живота” и „бића нашег народа”. Аутор говори о великој жртви Словена и прекиду сјећања. Издава Јужне Словене по духу старине која се очувала „у провалијама планинским, дуж реке Дрине, Ибра, Таре и Пиве, на суновратима Копаоника, међу Србима” (2008: 13). Он развија појам „словенске културне епохе” са словенским писмом и просвјетитељима, културним токовима који су се сачували „помоћу једног словенског хришћанства”, православног богослужења и просвјешћивања.

Словенство источних простора има јединствен континуитет пантеистичке и хришћанске традиције. Свијест народа „о сунцу и звездама” наставља се „узвишеним појмовима” вишег смисла постојања. Њега Црњански везује за Светог Саву, првог просвјетитеља, и Немањиће. Поетска еквивалентност с метафором јелена „који је одбегла у гору, да се у надземаљским горама напије жедан и дуго светли кроз ту легенду као роман који тек после постаје теократска визија” (2008: 138), казује о метатекстуалној симболизацији Савине личности.

Црњански у есеју „Свети Сава Станоја Станојевића” говори о другачијем виђењу светитеља. Ријеч је о историјској перспективи Савиног лика у Станојевићевом тексту. Црњански увиђа специфичност Станојевићевог виђења Светог Саве, којим се одбацује „баласт сваког доцирања читаоцу” (2008: 150). Црњански разликује позитивистички дистанцирано казивање и казивање које

поетски „доцира”, што значи, шири и развија портрет Светог Саве у другом правцу. Црњански каже да „Станојевић пише историју”, а „други есеје”, што значи да његови есеји о Светом Сави не пишу историју, већ мисао аутора о Савиној божанској мисији. Есеји Црњанског садрже поетски доживљај Савиног примјера. У духу сензибилитета Црњанског да говори о аури првог човјека међу Србима, лик Светог Саве има особине личности, с ознакама велике чежње. Стога у есејима „светле” ликови и јављају се „као дивна, наша, балканска, манастирска фреска” (2008: 17). Фреске су иконични знак божанских симболизација и хришћанске традиције. Поређење јунака с фрескама говори о обухватности симбола – ликова и фресака, ликова и „књига те династије”, Мирослављевог јеванђеља и задужбина, манастира и црква, „не само на Балкану, већ и у Италији и Византији” (2008: 18).

„Аутофикција” (Јовић 2014: 54) Светог Саве, и према нашем схватању, потврђује мисао Црњанског да „песници... не краду идеје, него предају, тако, кроз векове, да се не угасе, буктиње човечанства” (1966: 214). Црњански стога слиједи историјску и литерарну грађу да би говорио „у своје име”, онако како је видио да је Свети Сава, „монах од ране младости” (2008: 36), и више, својом појавом, објавио вријеме „надземаљских светлости нашег црквеног сликарства и трептавих пламенова жижака, крај којих бдију, у ноћи, писци црнорисци, ученици белог Хиландара, величанствених појава средњовековних ктитора, владара просветитеља и светитеља, чије руке допиру до Сирије и Синаја” (2008: 36). Поетска визуализација историјских чињеница у складу је с ауторовим доживљајем предмета казивања. Горана Раичевић у књизи *Есеји Милоша Црњанског* истиче аспект „саморазумевања” у есејима овог писца. Ријеч је о есејима изазваним повратном мисли аутора, који цијелом предмету даје својство „ауторефлексивности” („Под овом ауторефлексивношћу требало би подразумевати сваки облик мишљења, од поетичких тј. аутопоетичких питања до разумевања историјских токова и места човековог у њима”, Раичевић 2005: 34). Начини како Црњански портретише Светог Саву и средњовјековно доба „надилазе ниво историографије”. Мисаона и духовна комуникација Црњанског и српске средњовјековне традиције говоре о томе да Црњански приповиједа „светлу легенду” и „легенду Саве просветитеља”, лирски испољеном мишљу о јунаку с идејом националне и духовне еманципације. Стога је за Црњанског Свети Сава „српском отачаству” и водиља мисаоне енергије да црква „буде српска” (2008: 63).

Црњански Савином примјеру опредјељује окренутост будућности, и то је разлог што се у есејима преплићу душа и дух ствари, тј. прозна и поетска

конкретизација живота и свјетлости. У паноптикуму словенског насљеђа Црњански види будуће рађање (прихватање) Христа („Та нејасна, бабунска вера наша заслужила је зато да се о њој каже да је она била привиђење Христа”, 2008: 17). Из тог коријена он доживљава појаву Светог Саве као будућу мисао, рођену из свјетлости, на вјечном путу исконске суштине, усмјерене к „непролазној, трајној, вечитој светлости”. Монашке особине Савиног живота израз су „дубоког заноса” и вјере у пут трајања и спасења. Сава је, каже Црњански, „носио главни терет државних послова на својим аскетским плећима” (2008: 88), „интелектуалну самоћу” и тајанство љубави према Богу и човјеку. Њима је досегнуо „узвишење духовно” и „лепоту”, због којих Црњански вјерује да је Сава означио „културну епоху која се назива немањићска, али би се могла звати и светосавска” (2008: 117).

Есеји о Светом Сави дају „први пример духовне зграде” или духовне грађевине у којој се реализује „Савина тенденција” (2008: 118). Она, казује Црњански, „није толико догматична, него је династичка и национална” (2008: 120) и, изнад свега, израз „националног морала... који је једини у стању да појединца учини достојним да буде зрно у народу који је патњама и жртвама постао узвишенији од других и нада и утеха виша од најближих нам и личног живота” (2008: 124). Симболична идентификација с вриједностима духа надилази и подразумеива тему жртве и духовног спасења, који су учинили ове есеје једним од текстова којима Црњански и потврђује мисао о непролазној суштини Савиног пута. Виђење Светог Саве испољава „национални романтизам” Црњанског, утолико прије што Свети Сава повезује национални и просвјетитељски отпор „туђинској култури и туђинском насиљу” (2008: 128). Начин на који Црњански доживљава националну културу мисаоно се везује за Савин осјећај народног живота. Сава је, вјерује Црњански, биће народа, „извор што жубори вековима”, „просвећени династ”, чије се тијело (земаљски симбол пролазности) прахом преобраћа у метафору Српства, „јачу од свих других” (2008: 148). На трагу смо суматраистичке трансмисије Савине биографије у поетски каледиоскоп Савиног националног заноса и мисаоности. Казивањем Савиног живота аутор рефлектује свој однос према одуховљеној суштини Савиног пута. На тај начин, лик Светог Саве постао је симбол српског народа, веза Савиног живота, средњовјековног животописа и поетског доживљаја и контемплације М. Црњанског.

Литература

1. Црњански, Милош (2008), *Свети Сава; Дневник о Чарнојевићу; Приповедна проза*, Сабрана дјела Милоша Црњанског, Београд: Штампар Макарије; Подгорица: Октоих.
2. Црњански, Милош (1966), *Код Хиперборејца*, Сабрана дела Милоша Црњанског, књ. 7–8, Београд и др.: Просвета и др.

*

3. Витошевић, Драгиша (1972), „Послератна авангарда и Милош Црњански”, у: *Књижевно дело Милоша Црњанског: зборник радова*, ур. П. Палавестра, С. Радловић, Београд: БИГЗ, 5–53.
4. Јовић, Бојан (2014), „Лирика и коментари: о Црњансковим текстовима уз (сопствену) поезију”, у: *Милош Црњански: поезија и коментари*, ур. Д. Хамовић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Филолошки факултет Универзитета у Београду; Нови Сад: Матица српска, 54–66.
5. Раичевић, Горана (2005), *Есеји Милоша Црњанског*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

SAINT SAVA IN THE LITERARY HORIZON OF MILOŠ CRNJANSKI

Summary

The twelve essays by Miloš Crnjanski deal with the personality of Saint Sava, and present the Serbian Archbishop's biography, from his birth themes to the themes of his sanctity. The author develops a narrative approach to Saint Sava's earthly life, using literary texts and historic chronicles. Crnjanski speaks of his spiritual development and significance from the perspective of a poet and a writer who experiences and determines the sustainability of his soul, together with the creative spirit of Serbian enlightenment and culture. This work points to the motives of Slavdom, pagan and Christian structure of the world, as well as to Crnjanski's idea that Saint Sava was the epochal personality and the symbol of Serbian orthodoxy.